УДК 72.012.2

Лада **Цимбала**

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри історії і теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв

Національні традиції у дизайні костюму: аспекти методики мистецтвознавчого аналізу

Анотація. У сучасному процесі активного формотворення української державності особливо актуалізується проблематика естетичної вартості національних традицій, що транслиуються споживачам за допомогою нових форм у різновекторних ділянках художньої культури та в дизайні одягу зокрема. У статті висвітлюється проблематика мистецтвознавчого аналізу інтерпретації національних традицій в дизайні костюму загалом і в сучасному українському середовищі зокрема. Увага надається специфіці та відмінностям інтерпретації народних традицій в дизайні повсякденного, святкового та сценічного костюму. У статті наголошується, що методика дослідження народних традицій в дизайні костюму позначена специфікою окремих підходів до певних типів костюмів відповідно до їх призначення і вирізнення концептуальної домінанти чи підпорядкування складових загальним композиційним засадам формотворення.

Ключові слова: національні традиції, інтерпретація, стилізація, етнодизайн.

Постановка проблеми. Світова практика художнього моделювання костюму засвідчує чимало яскравих зразків образно-художнього звернення до традицій національного мистецтва. Терміни «етнодизайн», «етномода», «національні традиції» у художньому костюмі можна почути і з уст провідних дизайнерів, і простежити в багатотиражній періодиці.

Реалії теорії та практики моделювання костюму в Україні, базовані на успішному поступі української моди в загаль-

ноєвропейському та загальносвітовому контексті, особливо в ділянці збереження національних традицій та їх творчої інтерпретації відповідно до вимог часу, вимагають сьогодні від критиків мистецтва на лише миттєвої реакції, але й ґрунтовного мистецтвознавчого аналізу.

Аналіз останніх досліджень. Наукові дослідження процесів формування та становлення української професійної школи моделювання ХХ ст. вітчизняних дослідників здебільшого стосуються історико-культурних, суспільних чинників, що мали вплив на сучасну українську моду, специфіки основ конструювання сучасного костюму на основі звернення до народного мистецтва, зокрема у працях теоретиків і практиків львівської школи моделювання костюму Зеновії та Ольги Тканко [8; 9]. Феномен моди в українському костюмі ґрунтовно аналізують культурологи в контексті культурної феноменології, зокрема, публікації київського науковця Ю. Легенького [5]. Унаслідок актуалізації проблематики етнотрадицій у формуванні національної моделі сучасної української моди молоді науковці досліджують сьогодні її феномен через призму національних традицій у спорадичних розвідках М. Мельника, дисертації М. Костельної [4; 6]. Проблематику національної ідентичності активно аналізує львівський науковець В. Косів у царині українського графічного дизайну [3], що відповідно є важливим теоретичним підґрунтям для досліджень національних традицій в інших гілках дизайну. Важливою ланкою сучасних мистецтвознавчих досліджень також є теорія традиції та її інтерпретацій у сучасному декоративно-ужитковому мистецтві, яку активно впроваджував у науковий обіг М. Станкевич [7]. Особливістю публікацій критиків і блогерів у науково-популярних виданнях і соціальних мережах є загальний описовий огляд чи аналіз останніх колекцій провідних вітчизняних дизайнерів з наголосом на відповідності чи невідповідності дизайнерських пошуків до віянь сучасної європейської моди.

Мета пропонованої публікації – окреслити проблематику аспектів мистецтвознавчого аналізу національних традицій у сучасному дизайні костюму з наголосом на специфіці окремих підходів до певних типів костюмів відповідно до їхнього призначення та вирізнення концептуальної домінанти чи підпорядкування складових загальним композиційним засадам формотворення.

Новизна статті полягає у формулюванні провідних аспектів мистецтвознавчого аналізу способів інтерпретації національних традицій у професійному дизайні одягу, в українському мистецькому середовищі зокрема. Уперше до наукового обігу вводяться теоретичні обґрунтування способів інтерпретації національних традицій у сучасній українській моді.

Виклад основного матеріалу. Художній костюм – складний комплекс образних, асоціативних індивідуалізованих форм, який як вид мистецтва одночасно поєднує в собі закони композиційної та образної будови і образотворчого, і візуального, комунікативного мистецтва, особливістю якого є і його функціональне призначення, і контекстуалізм, який розгортається у просторі та часі. Відтак, будь-які спроби мистецтвознавчого аналізу художнього костюму на основі класичних підходів до образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема базовані на класичній іконографії чи ланцюгу матеріал-технологія-форма-декор-функція (навколишнє середовище), безперечно, не позбавлені алогічності.

У світовій історії моди знаходимо чимало прикладів змін пріоритетів складових послідовного ряду мистецтвознавчого аналізу костюму. Так, функція костюму була пріоритетною для первісної людини, форма – в античному світі моди, матеріал і його властивості зумовлювали форму в костюмі Візантії. Натомість мистецтвознавчий аналіз костюмів середньовічної Європи слід розглядати з огляду на поступ технологій крою, які були формотворчими. І лише на початку XX ст. знову функція, призначення костюму стає провідною ділянкою процесу художнього моделювання костюму, особливо у творчості дизайнерів-конструктивістів [2, с. 51].

Окрім згаданих першооснов художнього моделювання костюму, впродовж його багатовікової історії, а особливо в мистецтві XX ст., провідною ланкою у формуванні художньої мови костюму стає ідея, чи художній образ. Саме ідея, навіяна зверненням до образотворчого мистецтва, до архітектури, до музики, до національної історії стає першоджерелом, основою художньої мови костюму, а відповідно – і його мистецтвознавчого аналізу.

Національні традиції – специфіка процесу формування художнього образу в мистецтві певної національної спільноти, які особливо актуалізуються в процесі поступу мистецтва в часи на-

ціональної самоідентифікації, або ж для збереження своєї «окремішності» у процесі загальної глобалізації, особливо в індустрії моди початку ХХІ ст.

Першочергово слід зупинитися на окресленні терміна „національні традиції” в художньому костюмі й визначити засоби їх художньої трансформації. Національне мистецтво, на відміну від традиційного мистецтва певного регіону чи етнічної спільноти, позначене значно ширшим діапазоном джерельної та історико-культурної бази, яка, зокрема, ґрунтується не лише на основі звернення до традиційного мистецтва певного народу, а й до глибин його історії, зокрема археологічних культур, певних історичних мистецьких стилів та ін. Відповідно, ускладнюється, синтезується весь культурний та історичний ґрунт, притаманний культурі певної нації.

Відтак, логічними видаються зарахування до національних традицій у моделюванні костюму такі характерні звернення українських дизайнерів до образної мови Трипілья, чи історичні екскурси в моду Київської Русі, чи добу козацтва. Як відтворюються в сучасному костюмі ці національні традиції, і чи є вони пріоритетними для формування образної мови художнього ансамблю костюму?

Умовно можна виділити певні провідні типи колекцій ансамблів одягу, у яких елемент творчої інтерпретації національної традиції набирає більшої чи меншої значущості та ваги. Першочергово слід наголосити на неоднозначних підходах до трактування національної традиції в ансамблях костюму відповідно до призначення. Так, значно менше звернень до елементів національного мистецтва можна простежити в повсякденному одязі, здебільшого це окремі цитати, які характеризують певну суспільну групу з метою самоідентифікації чи індивідуалізації, особливо серед молоді. Часто, з метою вирізнення серед загалу, українська молодь одягає в комплекті з джинсами вишивані сорочки, пов'язує на шийку ткани стрічки з традиційним народним орнаментом або доповнює свій стрій тайстрами чи тобівками. Таке звернення до національної традиції має спорадичний характер і визначається здебільшого суспільно-політичними процесами, що посилюють чи послаблюють відчуття національної свідомості серед суспільних верств.

Українська вишиванка як неодмінна складова українського

національного костюму, один із символів культурної традиції, особливо актуалізується в періоди самоідентифікації нації, у часи патріотичного піднесення на хвилі революційних змін. Сьогодні в контексті демократичних суспільних трансформацій, що пов'язані з перетвореннями в суспільстві після Революції гідності, вишиванка стала ознакою загального патріотизму та значно розширила межі своєї функції – від святкового до повсякденного одягу.

Вишиванку сьогодні можна бачити усюди – і в святковій сукні, і в декорі панчішної продукції. Типологічна шкала візерунків також варіюється від натуралістичних квіткових мотивів, що характерні для традиційного мистецтва центрально-східних регіонів України, до спрощених геометричних візерунків, інспірованих традиційним мистецтвом Гуцульщини.

Значно розширився також діапазон інтерпретацій традиційних вишиванок у сучасному дизайні костюму – від прямого цитування через стилізацію до творчої інтерпретації на високопрофесійному рівні.

Цитати традиційних вишиванок актуальні в сучасному професійному дизайні костюму, зокрема елементи логічно композиційно збудованих декоративних фрагментів борщівських чи полтавських сорочок можуть поєднуватися в нетрадиційний спосіб у нових модних формах одягу – часто у вигляді асиметричного розташування чи декоративної домінанти по центру форми костюму. Тут зберігається композиція вишиванки – медальйонна та смугаста, копіюється колорит і орнаментальні мотиви. Композиція вишиванки стає домінантою конструктивного та декоративного вирішення форм костюму. Важливою проблемою у такому функціонуванні вишиванки вважаємо знищення історичних артефактів – вишиваних виробів XIX – початку XX ст., коли давня вишивана сорочка чи обрус знищуються, а вишиваний фрагмент перекроюється і переноситься на нову форму.

Особливою повагою і шаном в усіх суспільних прошарків сучасної України користується наступний спосіб втілення народної традиції в сучасному дизайні костюму – стилізація народної вишивки, коли традиційний вишиваний візерунок часто модифікується, спрощується кольорова гама та укрупнюється орнамент традиційної вишивки. У стилізованих вишиванках загальна композиційна схема розташування вишивки на тлі

виробу та її колорит цілком підпорядковуються новій формі та стилю одягу. Гуцульський смугастий візерунок «баранячі ріжки», чи «дороги» втілюється у нехарактерному для гуцульського мистецтва блакитному колориті, або ж петриківські реалістичні квіткові мотиви перетворюються на стилізовані червоні маки чи жовтогарячі соняхи. Така стилізація народної вишиванки почасти є виправданою у сценічному костюмі для підкреслення домінанти декору костюму з далекої відстані з урахуванням штучного освітлення. Для повсякденного ж одягу вказані способи стилізації народної вишиванки набирають ознак кітчю.

Наступну групу ансамблів костюму, яку виділяємо за призначенням, характеризує святковий, ритуальний стрій. Серед широкого суспільного загалу в сучасній Україні, а особливо серед сільського населення чи міської національно свідомої еліти, обов'язковим елементом свята є костюм, який набуває більш символічного, аніж функціонального призначення. Тут провідним виступає вже релігійно-світоглядний фактор, що пов'язаний з християнськими та язичницькими ритуалами, які збереглися до сьогодні в українському побуті. Здебільшого національний елемент трактується в ритуальних строях у незмінених формах: традиційними тут стають обов'язкові складові строю – незмінними залишаються форми, декор, а особливо символіка кольору в ритуальних костюмах. Зберігається традиція використання білого кольору для домінування у весільному костюмі, чорний традиційно залишається жалобним, а червоні тони оберігають носіїв строю від «лихого ока».

Для аналізу національних традицій у таких костюмах можна використати термін «пряме цитування» чи пряме звернення до традиційного українського мистецтва. Диференціацію такої інтерпретації народної традиції можна простежити лише в регіональних особливостях на теренах України залежно від етнографічного регіону. Залежно від певних суспільно-економічних чинників, збереження традицій ритуального святкового костюму в етнографічних регіонах України значно вирізняється: у гірських і лісистих сільських місцевостях ритуальні строї залишаються незмінними, а в розвинутих промислових регіонах традиції народного святкового костюму послаблюються. Таким чином, у святковому ритуальному костюмі національні традиції простежуються на основі незмінного збереження складових,

форм і символічного навантаження з певним урахуванням віянь так званої «сільської моди», що передбачає здебільшого лише використання нових матеріалів для пошиття та оздоблення костюму.

У окрему групу відповідно до призначення слід виділити сценічний костюм. Поділяємо сценічний костюм, що створюється на основі народних традицій, на три групи, які, у свою чергу, ілюструють загальні засади інтерпретації, що ґрунтуються на різноманітних підходах і ступенях опрацювання першооснови – традиційного народного строю.

Так, до першої групи зараховуємо сценічні ансамблі, які майже достовірно копіюють народні першооснови й відрізняються від своїх першоджерел лише використанням нових матеріалів і механічним способом декорування (машина вишивка, жакард та ін.). Друга група – стилізація народного костюму, третя – вільне авторське формотворення. Для першої групи характерна пряма спадкоємність форм з використанням автентичних прикладів, копійність та ілюстративність. Практика формотворення костюмів першої групи притаманна найрізноманітнішим естрадним колективам фольклорного спрямування та хоровим капелам, що зорієнтовані на точне відтворення та продовження української музичної та пісенної традиції. Костюми у таких постановках, як правило, ілюстративні та слугують прикрасою дійства [1, с. 18]. При чому, загальними будуть композиційні, колористичні та декоративні прийоми, що використовують модельєри в костюмах цієї групи й танцювального та пісенного спрямування.

У сучасній сценографії, з її новаторськими підходами до декорацій та світло-тонального наповнення, безперечно, автентичний народний стрій потребує певної адаптації чи стилізації, що підпорядковується законам цілісності та єдності композиції. У народних костюмах, що проектується для естради, театральної драми чи пісенної творчості, змінюються композиційні акценти. Наприклад, при незмінності форм і складових народного строю, його чіткого силуету посилюється його колористичне контрастне звучання для кращого сприйняття на відстані та при окремих типах освітлення. Потребують певної стилізації також декоративні елементи, якими наповнений костюм. Для чіткішого прочитання видозмінюються орнаментальні мотиви та композиційні схеми, якими декоровано традиційний стрій:

орнаментальні мотиви збільшуються та видозмінюються в контрастніших тональних зіставленнях. Відтак, у групі сценічних костюмів, де використовується принцип стилізації, при незмінності форми та силуету народного костюму окремими стилізаторськими рисами наповнюється зовнішній вигляд, подекуди з відчутною індивідуальною творчою манерою художника-стиліста чи дизайнера.

Окрему сторінку в використанні народних традицій у сучасному сценічному костюмі складають ансамблі, позначені еkleктичним, подекуди деструктивним зіставленням фрагментів, елементів народного строю та складових сучасного сценічного костюму у творчості фольк-рок, фольк-поп, фольк-модерн, кантрі-виконавців у українській естраді. Провідним формотворчим фактором для таких костюмів часто є не лише творчість художників-дизайнерів, а й спонтанні індивідуальні творчі пошуки виконавців для створення оригінального неповторного авторського іміджу. В костюмах цієї групи часто зустрічаємо прямі цитування фрагментів чи складових традиційного строю (вишита сорочка, крайка, шаровари), які можуть сигналізувати чи акцентувати приналежність до української традиції, або ж приховані символічні, знакові елементи в колориті чи силуеті костюму. Як правило, частіше зустрічаємо прямі цитати народних строїв, які є ближчими для сприйняття у пересічних слухачів чи глядачів.

Згаданий поділ інтерпретації народної традиції у сценічному костюмі відповідає й іншим типам сучасних українських строїв, зокрема, і в історичних святкових костюмах, і в повсякденному молодіжному й жіночому костюмі. Лише зауважимо, що, порівняно з іншими групами, саме в сценографії найбільш відчутним є звернення до прямого копіювання автентичного традиційного костюму та поширеною є творча стилізація його складових. Еkleктичний напрямок в українській рок-фольк і поп-фольк-сценографії є дуже потужним джерелом наслідування традиції в одязі української молоді.

Висновки. Отже, методика дослідження національних традицій в дизайні костюму позначена специфікою окремих підходів до певних типів костюмів відповідно до призначення та вирізнення концептуальної домінанти чи підпорядкування традиційних елементів загальним композиційним засадам формотворення.

1. Гайдукова Ю. А. Принципы сценической интерпретации белорусского народного костюма. *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы международ. науч. конф. Санкт-Петербург, 2006. С. 17–20.
2. Горина Г. С. Народные традиции в моделировании одежды. Москва : Легкая индустрия, 1974. 183 с.
3. Косів В. Національна ідентичність в українському графічному дизайні 1945–1990 х років. Київ : Родовід, 2019. 480 с.
4. Костельна М. В. Творчість дизайнерів українських будинків моделей середини ХХ – початку ХХІ ст.: етнічний напрям : дис. ...канд. мист. : 17.00.07 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2016. 219 с.
5. Легенький Ю. Метаистория костюма. Киев : Аристей, 2003. 284 с.
6. Мельник М. Т. Використання елементів традиційного українського костюму при створенні фешн-колекцій. URL : <http://mtmfashion.blogspot.com> (дата звернення 23.06.2019)
7. Станкевич М. Р. Мистецтвознавчі аспекти теорії традиції. *Народознавчі зошити*. 1997. № 2. С. 91–99.
8. Тканко О. Осягнення національних ознак у творчості сучасних українських модельєрів. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів : ЛНАМ, 2006. Вип. 17. С. 345–353.
9. Тканко З. О., Коровицький О. О. Моделювання костюму в Україні ХХ століття : навч. посіб. Львів : «Брати Сиротинські і К», 2000. 96 с.
10. Чупріна Н. В. Етнодизайн та його реалізація в сучасному проектуванні костюму та індустрії моди. *Технології та дизайн*. 2016 № 3 (20). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2016_3_13. (дата звернення 23.06.2019).

References

1. Haidukova Yu. A. (2006). Pryntsypy stsenycheskoi ynterpretatsyy belorusskoho narodnoho narodnoho kostiuma. *Moda y dyzain: ystorycheskyi opyt – novye tekhnolohyy*. Materialy mezhhdunarodnoi nauchnoi konferentsyy. Sankt-Peterburh. [In Russian].
2. Horina H. S. (1974). Narodnyie traditsyi v modelirovanii odezhdyy. Moskva: «Lehkaia industriia» [In Russian].
3. Kosiv V. (2019). Natsionalna identychnist v ukrainskomu hrafichnomu dyzaini 1945–1990 kh rokov : monohrafiia. Kyiv : Rodovid [In Ukrainian].
4. Kostelna M. V. (2016). Tvorchist dyzaineriv ukrainskykh budynkiv modelei

- seredyny XX – pochatku XXI st.:etnichnyi napriam : Candidate's thesis Kyiv. Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv [In Ukrainian].
5. Lehenkyi Yu. (2003). Metaistoria kostiума. Kyiv : Aristej.. [In Ukrainian].
 6. Melnyk M. T. Vykorystannia elementiv tradytsiynoho ukrainskoho kostiума pry stvorenni feshn-kolektsiy. Retrieved from: <http://mtmfashion.blogpost.com> [In Ukrainian].
 7. Stankevych M. R. (1997). Mystetstvoznavchi aspekty teorii tradytsii. *Narodoznavchi zoshyty*. 2. 91–99. [In Ukrainian].
 8. Tkanko O. (2006). Osiahnennia natsionalnykh oznak u tvorchosti suchasnykh ukrainskykh modelieriv. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*. Lviv : LNAM. 17. 345-353. [In Ukrainian].
 9. Tkanko Z. O., Korovytskyi O. O. (2000). Modeliuvannia kostiума v Ukraini XX stolittia: Navchalnyi posibnyk. Lviv. [In Ukrainian].
 10. Chuprina N. V. (2016). Etnodyzain ta yoho realizatsiia v suchasnomu proektuvanni kostiума ta industrii mody. *Tekhnolohii ta dyzain*. 3 (20). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2016_3_13. [In Ukrainian].

ANNOTATION

Lada Tsymbala. National traditions in costume design: aspects of the methodology of art criticism analysis. Today, in the process of active formation of Ukrainian statehood, the problems of aesthetic value of national traditions, which are broadcast to consumers through new forms in multi-vector areas of artistic culture and in the design of clothing in particular, are especially actualized. What are the manifestations of national traditions and in what forms are relevant in contemporary Ukrainian artistic culture, and to what extent such manifestations are aesthetically valuable? The article covers the problems of art-historical analysis of the interpretation of national traditions in the design of the costume as a whole, and in the modern Ukrainian environment in particular. The view is focused to the specifics and differences in the interpretation of folk traditions in the design of everyday, festive and stage costumes. The article states that the technique of studying folk traditions in the suit design is marked by the specifics of individual approaches to certain types of costumes in accordance with their purpose and distinguishing the conceptual dominant or subordination of the general compositional form.

Key words: National traditions, interpretation, styling, ethnodesing.

АННОТАЦИЯ

Лада Цимбала. Национальные традиции в дизайне костюма: аспекты методики искусствоведческого анализа. В процессе активного формообразования украинской государственности особенно актуализируется проблематика эстетической ценности национальных традиций, которые транслируются потребителям с помощью новых форм в разноректорных областях художественной культуры и в дизайне одежды в частности. В статье освещается проблематика искусствоведческого анализа интерпретации национальных традиций в дизайне костюма в целом, и в современной украинской среде в частности. Внимание уделяется специфике и различиям интерпретации народных традиций в дизайне повседневного, праздничного и сценического костюма. В статье отмечается, что методика исследования народных традиций в дизайне костюма обозначена спецификой отдельных подходов к определенным типам костюмов согласно их назначения и выделения концептуальной доминанты или подчинения составляющих общим композиционным принципам формообразования.

Ключевые слова: национальные традиции, интерпретация, стилизация, этнодизайн.